

Grammatikalisering af *nu*.

Fra tidslig kontrast til polyfoni

Lennart Westergaard

Abstract

In this paper, I analyze the Danish adverb and modal particle *nu* 'now'. In the first part of the paper, I describe the modern polysemy of *nu*, and I argue that topologically 3 variants should be distinguished: 1. a temporal adverb, 2. an adverb for cohesion and 3. a polyphonic modal particle.

In the second part of the paper, I outline the chronological development of *nu* and give an account of how the polyphonic variant arises. I argue by means of bridging contexts that *nu*'s generalized implicature of a temporal contrast between a current and a previous or a possible future state of affairs, plays a crucial role for the development of the polyphonic variant.

Nøgleord

Semantisk forandring, dialogiske partikler, polyfoni, grammatikalisering

1. Indledning¹

På tværs af sprog udvikler leksemer med betydningen 'nu' en lang række ikke-tidslige betydninger: fx fransk *maintenant* (Bertin 2001), *or* (Ollier 2000), tysk *nun* (DWb), *jetzt* (Detges 2007), engelsk *now* (Aijmer 1988), latin *nunc* (Hansen 2018) og hebraisk *axshav* (Gonen mfl. 2015). Også det danske *nu* er særdeles polysemt med betydninger, der rækker fra det tidslige til det tekstuelle og det illokutionære. En af *nu*'s varianter udtrykker en stillingtagen

1 Jeg har kunnet udarbejde denne artikel, mens jeg modtog støtte fra Svend Grundtvig og Axel Orlis legat. Jeg er også meget taknemmelig over for Peter Juul Nielsen og en anonym fagfælle, hvis mange kommentarer har bidraget til en markant revidering af det første udkast. Dette gælder især afsnit 2.

til et andet synspunkt end det, afsenderen har. I den brug er det polyfont, dvs. der udtrykkes flere synspunkter (GDS 1037; Nølle mfl. 2004).

Artiklen er todelt: Først vil jeg kaste lys over den moderne polysemi. Derefter vil jeg belyse polysemien historisk ved hjælp af brobygningskontekster (“bridging contexts”, Heine 2002; Evans & Wilkins 1998). Jeg vil vise, at det er en tidlige kontrast, der er nøglen til at forstå udviklingen af de polyfone betydninger.

2. Nu på moderne dansk

I det følgende gennemgår jeg *nu*'s moderne danske varianter. Baggrund for indholdsanalysen er tre topologisk definerede varianter:

1. det **tidslige** adverbium *nu*, som har placeringsmuligheder som andre adverbier
2. det **kohæsive** adverbium *nu*, som ikke kan placeres på de frie adverbialers plads i slutfeltet
3. den **polyfone** dialogiske partikel, som udelukkende kan placeres i centralfeltet

Den topologiske analyse eksemplificeres i forbindelse med den semantiske analyse. I GDS (1621f.) og Jørgensen (2014: 110) vises det, at dialogiske partikler også kan placeres på interjektionalepositionen:

- (1) Der kommer jo ikke mere forurening af den grund **jo!**
(neteksempel, citeret i Jørgensen 2014: 110)
- (1') Der kommer jo ikke mere forurening af den grund **nu!**

Den dialogiske partikel placeres dog primært på DP-pladsen, som er pladsen umiddelbart før sætningsadverbialernes plads (GDS: 1038). Ved centralfeltspacering placeres også det kohæsive adverbium her. Alle tre varianter lader også til at kunne stå på pladsen umiddelbart før subjektet, som derfor ikke er blokeret for tidsadverbier (modsat Jørgensen 2014: 98f.):

- (2) Og med olie til både Italien og mange andre lande rundt om Middelhavet, så er **nu** Frankrig kommet på banen med ønsket om at normalisere forholdet til Libyen.
(KorpusDK)

2.1. Tidsligt *nu*

Tidsligt *nu* er deiktisk og udtrykker, at *nu*-sætningens sagforhold er møntet på taletidspunktet:

(3) **Nu** er Bo hjemme.

Taletidspunktet kan være forskudt, dvs. der kan være tale om deiktisk forskydning:

(3') Året er 1945, og Bo er **nu** hjemme.

For den diakrone analyse er et pragmatisk forhold særligt relevant: Tidsligt *nu* har en tidslig kontrast som en 'generaliseret implikatur', dvs. en implikatur der ikke kræver en specifik kontekst for at blive udløst (Grice 1975: 56): Det sagforhold, som udtrykkes med *nu*-sætningen, har på et tidligere tidspunkt ikke været tilfældet eller vil på et senere tidspunkt kunne være anderledes. Dette ses fx ved, at *nu* ikke uden videre kan optræde i gnomiske sætninger uden at annullere det evigtgyldige element i udsagnet:

(4) !To plus to er fire **nu**.

Implikaturen er forankret i kvantitets- og relevansmaksimen (Grice 1975: 45f., sml. Detges 2007): En ytring som (3') tolkes også uden *nu* som møntet på taletidspunktet:

(3'') Bo er hjemme.

Det kræver derfor en særlig relevans at understrege aktuel gyldighed. Denne relevans tolkes så som den tidslige kontrast, dvs. 'nu i modsætning til tidligere eller senere'.

Der er tale om en implikatur og altså ikke konventionaliseret indhold, da implikaturen kan annulleres:

(4') To plus to har altid været fire, er fire **nu** og vil altid være fire.

Som man også ser i eksemplerne, er det tidslige *nu* ikke begrænset til centralfeltet, og traditionelt regnes det da også til adverbierne.

2.2. Kohæsivt *nu*

Det kohæsive *nu* er tekststrukturerende. I (5) markerer det en tekstuel overgang:

- (5) Det, jeg vil spørge om, er: Partiet Venstre har jo i valgkampen talt meget om forskellige gode modeller, som man synes, andre dele af landet skulle benytte sig af. Man har nævnt forskellige kommuner, og i den forbindelse har man også nævnt Farum Kommune som den rette model for, hvordan man kunne drive en kommune fornuftigt.

Mit spørgsmål er **nu** til statsministeren: Hvad synes statsministeren om Farum Kommune, sådan som den er blevet drevet i de senere år?

(KorpusDK)

I eksempler som (5) er forbindelsen til det tidslige *nu* tydelig, og betydningsmæssigt kan en tekstuel overgang betragtes som metakommunikativ brug af det tidslige *nu*, dvs. ‘nu vil jeg tale om/på nuværende tidspunkt i teksten’. (5’) viser dog, at der er tale om en topologisk defineret variant: Ved placering i slutfeltet kan *nu* kun tolkes tidsligt. Asterisken gælder derfor kun den intenderede kohæsive variant:

- (5’) *Mit spørgsmål vil være til statsministeren **nu** ...

Kohæsivt *nu* kan derimod stå i fundamentfeltet og afgrænses på den måde fra de dialogiske partikler:

- (5’’) **Nu** er mit spørgsmål til statsministeren ...

Det kohæsive *nu* kan også instruere modtageren om at skabe en forbindelse mellem *nu*-sætningen og den følgende kontekst, dvs. fungere kataforisk. Hvordan forbindelsen mellem *nu*-sætningen og konteksten skal forstås, er ikke kodet i *nu*. Det kan fx være i form af en konflikt eller indrømmelse (6) eller en begrundelse (7). Ytringen i (6) står tekstinitial, og en overgangstolkning er derfor svær:

- (6) **Nu** er det med at stikke næsen frem ikke nødvendigvis noget, der huer danskerne. Hanne Boel gjorde det, lavede en “anderledes” plade og fik et kæmpehit.

(KorpusDK)

Eksempel (7) viser, at de forskellige kohæsive betydninger – altså overgangs-betydningen og den kataforiske funktion – selvfølgelig kan forekomme samtidig:

- (7) Det Fri Aktuelt kan i dag til glæde for katte-fans afsløre det længe ventede billede af USA's kommende førstekat. Navnet er "Socks", og den officielle ejer er Bill Clintons datter, Chelsea. Men **nu** har katte jo altid haft et afslappet forhold til det med ejerskab, og derfor er USA's medie-eksperter i mangel på mere presserende gøremål begyndt at spørge, om en kat nu er et passende kæledyr til Det Hvide Hus.
(KorpusDK)

Den egentlige argumentation for denne analyse, og hvorfor den er at foretrække over for GDS' analyse, kommer i forbindelse med analysen af det polyfone *nu*.

2.3. Polyfont *nu*

Det polyfone *nu* markerer ytringen som et tekstuel nyt modargument og "forudsætter [...] at der er et modsynspunkt repræsenteret i konteksten" (GDS: 1055), dvs. det har både kohæsive og polyfone træk. GDS eksemplificerer med følgende:

- (8) Der var en gang en mand som hed Viktor. Han boede på en ø. Hans eneste ven var en tam måge.
– Det kunne **nu** være sjovt at træffe nogle mennesker, sagde Viktor.
(Löof, citeret i GDS 1056)

I (8) markeres gennem *nu*, at der findes et modsynspunkt ('det kunne ikke være sjovt'), som afvises. Det er underspecificeret, hvem der har modsynspunktet. Samtidigt markeres det, at afsenderens synspunkt først indføres med ytringen og derfor ikke er identificerbart.

I (9) står *nu* i fundamentfeltet, men lader til at have samme funktion. Gennem *nu*-ytringen afviser journalisten berettigelsen af statsministerens spørgsmål:

- (9) Statsministeren: Hvis man nu havde forestillet sig, at vi ikke havde lukket Danmark ned resolut (...), er du så sikker på, at det faktisk ikke kunne være gået galt? (...)

Journalisten: Men **nu** er det jo dig, der er statsminister, og mig, der er journalist.
(nyheder.TV2.dk 14.5.2020)

Der er utallige lignende eksempler. Jeg mener alligevel, at man bør holde fast i analysen af det polyfone *nu* som dialogisk partikel, dvs. som topologisk defineret variant. Det er der i hvert fald to argumenter for:

1. Renser man eksemplet for elementer med polyfon eller argumentativ betydning, ser svaret således ud:

(9'') **Nu** er du statsminister, og jeg er journalist.

(9'') virker ufuldstændig og kræver en fortsættelse, som tyder på, at der er tale om det kohæsive *nu*: Det kohæsive *nu* kan dog i ytringer som (9) bruges argumentativt. I så fald leverer *nu*-sætningen det argument, der skal legitimere det egentlige modsynspunkt – her: 'det behøver jeg ikke svare på', som så blot impliceres. Det kohæsive *nu* brugt argumentativt kræver derfor i modsætning til det polyfone *nu*, at taleren har et synspunkt, som er distinkt fra *nu*-ytringens proposition, og som der så med *nu*-ytringen argumenteres for. Sml. (10) - (11'), hvor mængden af opvasken er argumentet for talerens synspunkt 'det vil jeg ikke':

(10) Far: Kan du ikke tage opvasken i aften?
Bo: Der er **nu** ret meget.

(10') Bo: **Nu** er der ret meget.

(11) Bo: Det vil jeg **nu** ikke.

(11') ?*Bo: **Nu** vil jeg det ikke.

(10') er påfaldende, men ikke utænkelig. Man kan her tydeligt fornemme en underforstået fortsættelse – fx 'så det synes jeg ikke' el.lign. (11') fungerer derimod dårligt: Her er det nemlig svært at tænke sig til en følgesætning, som *nu*-sætningen skulle være et argument for.

2. Bruges det polyfone *nu* retorisk, kan det lægge op til en tolkning af ytringen som emotiv talehandling: Et synspunkt, der kan tilskrives et abstrakt 'man', modsiges, hvorved afsenderens synspunkt får emfase, og dette gør en emotiv tolkning oplagt:

- (12) Det er **nu** dejligt at komme hjem og se til landet, siger Morten og læner sig veltilpas tilbage i stolen.
(KorpusDK)

Her kan *nu* ikke placeres i fundamentfeltet, da *nu* på den position netop ikke kan udfolde sin polyfone betydning, og derfor ikke kan bruges som emotiv.

Distributionen i (10) - (11') er også det bedste argument for den foreslåede analyse af det kohæsive *nu*, da analysen er mere dækkende og konsistent. Ifølge GDS (1053f) fungerer det kohæsive *nu* som sætningens modstykke til den ubestemte artikel og udtrykker 'ikke-identificerbarhed'. Med GDS' beskrivelse af det kohæsive *nu* vil man dog a) få problemer med at forklare den skæve distribution i eksempler (10) - (11'), og b) man vil enten være nødt til at antage, at den dialogiske partikels placeringsmuligheder er større end ved de øvrige dialogiske partikler, eller være nødt til at argumentere for, hvilke pragmatiske mekanismer der er ansvarlige for, at en sætning med trækket 'ikke-identificerbar' systematisk kan tolkes som modargument.

Ifølge GDS forholder taleren sig med det polyfone *nu* til "et modsynspunkt til en fremsat konstativ sproghandling" (1055). Dette bør betyde, at der ikke kan være tale om det polyfone *nu* i interrogativer. Jf. dog (13):

- (13) er han **nu** så stendød, som myndighederne og præsten vil have de forvirrede efterladte til at tro?
(KorpusDK, renset for *men* og *også*)

Ifølge DDO (bet. 4) udtrykker ikke-tidsligt *nu* i interrogativer og spørgeformede ledsætninger "undren, tvivl eller overraskelse". Om end jeg ikke er direkte uenig i DDO's betydningsangivelse, mener jeg, at der ligger en mere abstrakt betydning bag.

Detges (2007) og Ollier (2000) argumenterer for, at oldfransk *or* og moderne tysk *jetzt* ('nu') i spørgsmål er udtryk for en konflikt mellem to synspunkter, dvs. er polyfone. På samme måde kan *nu* i ytringer som (13) betragtes som det polyfone *nu* i interrogativer. Her udtrykker *nu*, at der er et modsynspunkt til spørgsmålets proposition ('han er ikke stendød'), dette synspunkt tilskrives taleren.

Endelig findes det polyfone *nu* også i imperativer, hvor det ifølge DDO "bruges forstærkende eller som udtryk for utålmodighed i forbindelse med en opfordring, trussel, formaning el.lign." (DDO's bet 5). Ifølge GDS (1072) indsnævres imperativens betydningspotentiale til kun at kunne tolkes som ordre af *nu*, som derudover forudsætter en modvilje:

(14) Husk **nu** at ringe til mig når du er færdig (DDO)

I en tidligere version af artiklen behandlede jeg det polyfone *nu* i deklarativer, interrogativer og imperativer som tre distinkte varianter. Det var der to grunde til: 1. Mht. indholdssubstansen må ‘modsynspunkt’ og ‘modvilje’ siges at være væsensforskellige ting. Idet de dog begge udtrykker en form for modsætning, giver det mening, at de struktureres ens i sproget, hvorfor jeg nu behandler dem som kontekstbetingede betydninger.

2. Ytringer med *nu* har forskellige polyfone konfigurationer alt efter, om det drejer sig om interrogativer eller deklarativer. (13’) er den deklarative pendant til (13):

(13’) Han er **nu** så stendød, som de siger.

Afsenders synspunkt og modsynspunktet er byttet rundt ift. (13): I (13’) har afsenderen synspunktet p ‘han er så stendød ...’, hvorimod afsenderen i (13) har synspunktet non-p ‘han er ikke så stendød ...’. Spørgsmål som (13’’) er neutralt vendt:

(13’’) Er han så stendød, som de siger?

Jeg kan derfor ikke se, hvordan omvendingen af polyfonikonfigurationen kan tilskrives interrogativen, men da samme omvendelse genfindes ved den nærtbeslægtede dialogiske partikel *da*, ser jeg bort fra dette.

(13’’’) Er han **da** så stendød, som de siger?

Forskellen i polyfoni-struktur forklares historisk i afsnit 5.

2.4. *Nu*'s grammatiske status i moderne dansk

Nu kan i ikke-tidslig betydning hverken modificeres eller fokuseres og kan således klassificeres som grammatisk (Boye & Harder 2012) fx:

(5’’’) Mit spørgsmål er netop **nu** til statsministeren: ...

(5’’’) Det er **nu**, mit spørgsmål er til statsministeren: ...

(5’’’’) Mit spørgsmål er **NU** til statsministeren: ...

(12’) Det er **NU** dejligt at komme hjem og se til landet.

(12’’) Det er **nu**, det er dejligt at komme hjem og se til landet.

Dannelsen af det kohæsive adverbium og den polyfone dialogiske partikel kan derfor betegnes som grammatikalisering. Dette skal anden del af artiklen belyse: Jeg vil først meget kort præsentere mit teoretiske afsæt for dernæst at præsentere kronologien af *nu*'s varianter. I afsnit 6 gives et bud på, hvordan den polyfone variant er opstået.

3. Brobygningskontekster, konventionalisering og metonymi

I sprogbugsbaserede tilgange (fx Traugott & Dasher 2002) antages det, at forandring sker på grund af omtolkninger af sproglige elementer i konkrete ytringer. Semantiske omtolkninger vil ofte være af metonymisk karakter. Koch (1999; sml. Blank 1997: 242f.) bestemmer metonymi som omvendning af figur-grund-konstellationer. I denne tilgang forstås *figuren* som tegnets konventionelle betydning, mens *grunden* er non-konventionelt indhold som fx den semantiske ramme, den pragmatiske kontekst og verdensviden. Det er på baggrund af grunden, at meningen med figuren forstås. Ved en figur-grund-omvendning bliver grunden tolket som det væsentlige, den bliver den nye figur, dvs. non-konventionel, situationel betydning omtolkes som tegnets konventionelle betydning.

Ved analysen af en semantisk udvikling må man derfor identificere historiske kontekster, hvor en figur-grund-ombytning er mulig, dvs. kontekster, hvor der i tillæg til den gamle konventionelle betydning er en non-konventionel merbetydning til stede, som kan tolkes som *nu*'s betydning. Disse kontekster er det, Heine (2002: 84 efter Evans & Wilkins 1998) kalder 'brobygningskontekster'.

En særlig metodisk udfordring er at afgøre, om en given betydning er konventionaliseret eller blot foreligger som inference, dvs. om den er semantisk eller pragmatisk indhold. Jeg vil antage, at betydningen er konventionaliseret, så snart den optræder i kontekster, hvor den gamle betydning udelukkes, og den nye betydning derfor ikke længere kan være en konversationel implikatur (Heine 2002: 85f.). I praksis er dette kriterie dog vanskeligt at oppebære ved *nu*, da de tidlige og kohæsive betydninger ofte er enormt svære at udelukke med sikkerhed.

4. *Nu*'s kronologi

Nu antages at gå tilbage til proto-indoeuropæisk **nu* og er belagt med tidlige betydninger i en lang række indoeuropæiske sprog. Kroonen (2013:

392) nævner også for protogermansk **nū* udelukkende en tidlig betydning. Denne må da antages at være *nu*'s historisk primære betydning.

4.1. Kohæsivt *nu*

Fritzner beskriver allerede for oldnordisk en kohæsive variant, som han kalder en "Indlednings- eller Overgangspartikel". Den svarer til den undertype, som jeg diskuterede i forbindelse med (5), og markerer lige som denne overgange til nye tekstpassager, nye betingelser m.m. Den findes i hobetal i lovtekster som følgende fra *Gulapings bók*:

- (15) Þat er **nu** þvi nest at ver skolom kirkium þeim ollom upphallda
 'Det næste er nu, at vi skal understøtte hele kirken'²
 (ONP)

Ifølge Fritzner kan *nú* også svare til forbindelsen *nú ef*, som han eksemplificerer med (16). Det kunne tyde på, at *nu* i oldnordisk også allerede kunne udtrykke den kataforiske kohæsive betydning:

- (16) **nú** kemr hann apr ok (...), þá kanne hann Þing
 'men hvis han kommer tilbage og (...), da skal han lyse det tinget'
 (ONP)

Det er meget svært at afgøre, hvilken betydning *nú* bidrager med i (16), men tager man Fritznens beskrivelse (*nú = nú ef*) for gode varer, har det allerede i oldnordisk haft en form for kataforisk betydning. Entydige eksempler, hvor forbindelsen er en form for konflikt, finder jeg derimod ikke blandt Fritznens eksempler.

Det er påfaldende, at de danske love i modsætning til de vestnordiske kilder kun i ringe grad gør brug af det kohæsive *nu*. Godt nok optræder *nu* i de danske love med tekststrukturerende funktion, men næsten kun i forbindelse med andre metakommunikative midler såsom ytringsverb som i *som nw ær mælt* og yderst sjældent selvstændigt svarende til fx (16) i vestnordisk. Det kunne tyde på, at der er tale om uafhængige udviklinger i vest- og østnordisk. Det er dog med al sandsynlighed i sådanne eksplicit tekststrukturerende kontekster, at *nu* kan omtolkes som kohæsivt adverbium.

2 Oversættelserne er mine.

I de yngre gammeldanske tekster finder jeg også det kohæstive *nu* – også i kontekster, hvor den kataforisk kohæstive forbindelse kan tolkes som en konflikt:

- (17) **Discipulus** **Nw** sier *scripten* ath alt folk ær komet aff adam oc eua
Hwar mwinnæ soo wæraæ ath the æraæ soo skildhæ ath [forskellige]
 i there skapnet
 (Luc, s. 56r, ca. 1350)

Først i yngre nydansk finder jeg eksempler, hvor den kataforisk kohæstive forbindelse kan tolkes koncessivt:

- (18) **Nu** veed Prindsessen vel [godt], at I forstaaer,
 I et Svingom, at jage Sligt [en sygdom] paa Døren.
 Men hun vil ingen Opsigt gjøre med det,
 Thi Hoffet har sin Læge, seer I vel!
 (Aladdin, s. 356, 1805)

4.2. Polyfont *nu*

Det polyfone *nu* begynder at dukke op i mine ældre nydanske tekster. Det optræder ligesom på moderne dansk i imperativer (19), interrogativer (20) og deklarativer (21) og (22).

Da (19) indeholder en anden tidsbestemmelse (*en iiij eller vj dage, ffør en tu drager aff*), er det svært at tolke *nu* tidsligt, dvs. som ‘straks’:

- (19) Kere Crisstoffor, gør nu well oc skriff meg **nu** wisst tyil en iiij eller
 vj dage, ffør en tu drager aff
 (GBbreve, s. 60, 1565)

I (20) optræder den polyfone partikel i en spørgeformet ledsætning:

- (20) Der hun dog dagen tilforn Skriffelig Erbød siig at uille suerge, Siig
 aldrig at haffue kund tilforn mercke, at uy haffde nogen thuiffuel
 pa hinders øngste datterbarn, Och haffde hun merckt ded, da
 haffde hun ded inted uillidt haffue haftt y siit hus. Huorledis ded
nu Riimer sig, ded ma hun selffuer forklare
 (ChrBreve, bd. 4, s. 336, 1640)

Nu udtrykker her en konflikt mellem to synspunkter. Mere præcist udtrykker *nu*, at Christian IV har det synspunkt, at ‘det ikke rimer sig’, altså modsætningen af hv-sætningens præsupposition, mens andre (nemlig Ellen Marsvin) har den præsupponerede del som synspunkt.

(21) er det tidligste entydige eksempel, jeg har for det polyfone *nu* i deklarativer.³ Martyren Dorothea får tilbudt magt og ære for sin gunst. Hun har dog på intet tidspunkt givet udtryk for, at hun skulle være interesseret heri og afviser derfor tilbuddet med det polyfone *nu*:

(21) Ffabritius.

(...)

Jeg teg veldwg gjør offuer alt mit gotz

Oc teg skal vedes hedher oc roess,

(...)

Dorothea.

Meg tycker, tw sigher szom en affwe [abe],

Saa haffwer tw giord i mange daffue.

Jeg wiil **nw** ingen ere haffue,

Oc paess [bryde om] ieg ey paa tyne gaffue,

(DK, s. 115, ca. 1530)

Den tidlige læsning af *nu* udelukkes, da en sådan interesse ellers ville blive impliceret. *Nu* introducerer et modsynspunkt til Ffabritius’ tilbud om ære, magt osv. eller mere præcist dens forudsætning.

Forud for den citerede passage i (22) hører vi, at en tigger står ved døren og beder om almisser. Dørvagten kommer gentagende gange til kejseren og beder om almisser på vegne af tiggeren. Kejseren svarer anden gang irriteret:

(22) Du schall faa fanden och ingen thach,

Thi du støder mig saa thit aff min snach.

Dit maa **nu** vere en vnderlig [ualmindelig] thing,

At du est i munden saa møg[et] kreng [snild].

(Mundo: 69f, ca. 1600)

3 Entydige eksempler på det polyfone *nu* er endnu sparsomme i ældre nydansk, og jeg finder det udelukkende i dramaer på vers. Dette hænger formentlig sammen med, at dramaer primært er dialogbåret og derfor er en kontekst, der favoriserer brug af *nu* i modsætning til andre genrer. Jeg kan derfor ikke sige noget entydigt om topologien i dets tidligste stadier, om end de entydige eksempler, jeg finder, har DP-placering, jf. også (22).

Kombinationen af, at der tidligere har været tale om tiggeren, og det statiske prædikat, gør en tidlig læsning usandsynlig. *Nu* forudsætter modsynspunktet ‘det er en almindelig sag’. Eksemplet viser også, at det fra starten ikke har været kodet, hvem der er bæreren af modsynspunktet. Den mest oplagte tolkning i (22) er, at modsynspunktet har været kejserens.

Først i yngre nydansk finder jeg entydige eksempler på retorisk brug af den polyfone partikel i emotive talehandlinger:

- (23) *En Pomeranz bliver kastet ud af et Vindue, Aladdin griber den.*
 Selim: Du er **nu** altid lykkelig.
 (Aladdin, s. 79, 1805)

Enkelte eksempler kunne dog tyde på, at det allerede i ældre nydansk kunne bruges på denne måde. I følgende eksempel kan en tidlig tolkning dog ikke udelukkes med sikkerhed:

- (24) Det er nu schøt om Middags thide
 Och mine giester saa lenge bide
 Besønderlig min Glycylogus.
 Det var **nu** beder vj haffde en Russ
 (NC, s. 47, ca. 1600)

5. Fra tidlig kontrast til polyfoni

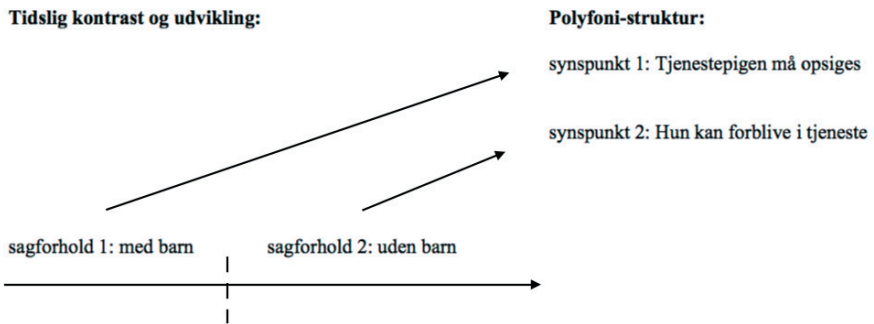
Ifølge Waltereit & Detges (2007: 76f.), som arbejder med fr. *bien* ‘godt’, kan polyfone betydninger opstå ved omtolkninger i situationer, hvor *common ground* – altså et fælles udgangspunkt – står til forhandling: I sådanne situationer benyttes sproglige elementer for at opnå forskellige argumentative effekter, og polyfonien kan da betragtes som en konventionalisering af disse argumentative strategier.

Ser man på eksempler som (25), virker denne tilgang også lovende som beskrivelsesramme for den semantiske udvikling af *nu*. Leonora Christinas tjenestepige er blevet gravid, men har netop fået foretaget en abort. Leonora er dog i forvejen træt af tjenestepigen og udnytter da, at hun er kommet i uføre:

- (25) [Tjenestepigen sagde:] »Nu bliffwer ded wel gott med mig.« Ded, ieg tenckte, wille ieg icke sige (thi ieg wiste, att dersom ieg haffde spurt hender om Aarsagen til henders onde Syen, hun da strax

skulle haffwe bekient ded altsammen, oc ded wille ieg intet wiide); sagde derfor: »Naar I kommer i Stilhed, saa bliffwer ded wel gott. I Afften kommer her en anden Quinde.« Ded behagede hender intet; hun meente att kunde **nu** wel [godt] bliffwe. (JM, s. 205, 1663-85)

I (25) bruges *nu* stadig tidsligt. Det er dog – på baggrund af den i 2.1. omtalte generaliserede kontrastimplikatur – et velegnet argumentativt middel, som tjenestepigen sammen med andre argumentative sproglige udtryk som *wel* udnytter i sin argumentation: I tjenestepigens optik er barnet den eneste valide grund for hendes opsigelse. Dette er fjernet, og hun mener derfor godt at kunne blive. Tjenestepigen argumenterer således for sin sag ved at henvise til en forandring, der er indtruffet, og som gør, at Leonora Christinas synspunkt ikke længere holder. Dette kan gengives som i følgende figur:

Figur 2: *Nu*'s semantiske og pragmatiske bidrag i (25)

Nu introducerer her således **både** en tidslig kontrast (på baggrund af *nu*'s semantik) **og** kontrasterer to samtidige synspunkter (den pragmatiske merbetydning). I eksempler som (25) kan der derfor på baggrund af denne dobbelthed finde et metonymisk skift sted: Det væsentlige i (25) er ikke, at der har fundet en tidslig overgang sted, men at der er to konkurrerende synspunkter, og at afsender ønsker at overbevise modtager om rigtigheden af sit eget synspunkt. Derfor kan baggrunden, altså den argumentative struktur, opleves som *nu*'s primære bidrag. Er det metonymiske skift først fuldført, behøver det synspunkt, *nu* introducerer, ikke længere at være forankret i en faktisk tidslig overgang. *Nu* kan så kontrastere to synspunkter, der ikke er forbundet tidsligt som i (22).

Afsenderens synspunkt i eksempler som (25) er motiveret af, at en ny situation er indtrådt. Derfor kan modtageren ikke forventes at være bekendt med afsenderens synspunkt eller dens forudsætninger, hvorved det polyfone *nu* får sin kohæusive betydning.

Nu går altså fra at betegne en tidlig kontrast eller overgang af to sagforhold til at betegne en kontrast af to samtidige synspunkter. På den måde kan man sige, at den tidlige kontrast projiceres på samtiden, som resulterer i polyfonien (sml. Hansen 2018: 136).

Det er også muligt, at det kohæusive *nu* i kataforisk brug udgør udgangspunktet for udviklingen af det polyfone *nu*, og der er flere konteksttyper, der kunne være relevante. Der er dog flere problemer forbundet med denne forklaring: Argumentative kontekster som (26) kunne være mulige brobygningskontekster, hvor den forbindelse, kataforisk kohæusivt *nu* skaber, kan tolkes som en konflikt:

- (26) = (17) **Discipulus Nw** sier *scripten* ath alt folk ær komet aff adam oc eua **H**war mwnnæ soo wæræ ath the æræ soo skildhæ ath [forskellige] i there skapnet
(Luc, s. 56r, ca. 1350)

Det kohæusive *nu* lægger her dog ikke på samme måde som det tidlige *nu* op til en underforstået kontrast, som kan omtolkes som modsynspunktet. I kontekster som (26) bruges *nu* godt nok i en argumentativ sammenhæng, men der er ikke noget impliceret modsynspunkt: Ingen mener, at der står andet i biblen. Det kataforisk-kohæusive *nu* kan implicere polyfoni, når den forbindelse, *nu* skaber, er indrømmende. Oplagte bud på koncessivt brugt kohæusivt *nu* dukker dog først op i yngre nydansk, dvs. efter dannelsen af det polyfone *nu*.

Ligeledes kunne det kataforisk kohæusive *nu*, hvor forbindelsen skal tolkes som en begrundelse, være udgangspunkt, dvs. ytringer svarende til (9). Her er problemet dog, at modsynspunktet ikke er modsætningen af *nu*-sætningens proposition, men af den konklusion *nu*-sætningen lægger op til, som illustreret med (9)–(10'), mens polyfont *nu* derimod har *nu*-propositionens modsætning som modsynspunkt. Det er selvfølgelig ikke udelukket, at der kan finde en forskydning i polyfoni-strukturen sted, men så må man sandsynliggøre, hvordan dette sker. Antages det tidlige *nu* som udgangs betydningen, kan den polyfone struktur direkte afledes af den tidlige kontrast, og det skal igen påpeges, at kohæusive kontekster som (9) er ekstremt få i ældre nydansk, hvis de overhovedet kan findes.

Det kohæsive *nu*'s betydning kan selvfølgelig have smittet af på det polyfone gennem analogi, men det er ikke nødvendigt for at kunne forklare udviklingen. Ligeledes er det i princippet svært at afgøre, om det polyfone *nu* i interrogativer og imperativer skyldes individuelle omtolkninger eller 'ekstension', dvs. analogidrevet spredning (fx Harris & Campbell 1995: kap. 5; Itkonen 2005: 110). Ved at analysere udviklingen af det polyfone *nu* i interrogativer som en selvstændig udvikling kan de forskelligt vendte polyfonistrukturer dog forklares.

Kong Harald har voldtaget en kvinde, som resulterer i et oprør:

(27) Skelm dicit Haraldo

(...)

Aff Danmarck saa skaltt du vige,
 Fare bort fuld snart och vere ey seen
 Eller du faar snart ath henge y Galge grenn,
 Wi ville dig alle bedrage och suige,

Haraldus

Skall ieg **nu** Danmarcks rige fly,
 Om ieg skal vere y liffue,

(LSC, s. 35, ca. 1500)

Ligesom ved (25) projiceres den tidlige kontrast på samtiden i form af to kontrasterende synspunkter. I interrogativerne hjælpes omtolkningen yderligere på vej, idet spørgsmålet selv etablerer en kontrast. De tidligt kontrasterende sagforhold og de to synspunkter i (27) er identiske: Det kronologisk tidligere sagforhold og kongens synspunkt er 'flugt er ikke nødvendig'. Efter voldtægten bliver et nyt sagforhold relevant 'flugt er nødvendig', som er de andres synspunkt, og som kongen problematiserer gennem sit spørgsmål (sml. Detges 2007 om oldfr. *or*).

Forskellen i polyfonistrukturen kan forklares på baggrund af, at det både i deklarativer og interrogativer er sætningens proposition (vs. dens kontrast), der er i illokutionens skopus: Bruges det tidlige *nu* argumentativt i deklarativer, asserterer taleren en ny proposition, og dennes synspunkt er derfor hægtet op på denne, da det ville være uvederhæftigt at assertere en ting, men mene noget andet. I interrogativer er der en ny situation, der påpeges af andre og så at sige kommer udefra. Taleren sætter altså – i modsætning til forholdene ved deklarativerne – spørgsmålstegn ved den nye situation (i (27) 'flugt er nødvendig'), mens den gamle situation forudsættes ('flugt er ikke-nødvendig').

For den **imperativiske** DP kan opfordringer som (28) betragtes som brobygningskontekst:

- (28) Orestes, hør **nw**, hwem er theer
(DK, s. 94, ca. 1530)

Der er intet, der taler imod en tidlig tolkning: Taleren hører nogen tale bag døren, og opfordrer modtageren, Orestes, til at lytte 'straks'. Tidsligt *nu* er redundant i imperativer som (25), da disse i forvejen er møntet på taletidspunktet. På baggrund af *nu*'s kontrastimplikatur fremhæves dog, at det ønskede sagforhold ikke gælder endnu. Kontrastimplikaturen i forbindelse med den tidlige redundans er derfor et godt udgangspunkt for en omtolkning af *nu* som den polyfone partikel i imperativer (sml. Hansen 2018: 136; Waltereit 2007: 462).

6. Afsluttende diskussion

Jeg har argumenteret for, at den polyfoni, den dialogiske partikel *nu* udtrykker, historisk er forankret i en generaliseret tidslig kontrastimplikatur. I megen forskning om grammatikalisering generelt og DP'er har man trukket på Traugott (fx 1989; Traugott & Dasher 2002), som i mange år har argumenteret for, at betydninger oftest bliver mere og mere subjektive under grammatikalisering (sml. Jensen 2000). Dette er også min undersøgelse i tråd med. Diewald (1997: 98; 2006: 412) hævder på baggrund af Traugotts (1989) historiske tendenser, at DP'er altid vil gennemgå et stadie, hvor de har tekst-konnektiv-funktion og opstiller følgende semantiske sti:

- (29) referential function > text-connective function > indexical-grammatical function
(Diewald 2006: 462)

Indeksikalsk-grammatisk funktion svarer i denne sammenhæng nogenlunde til den polyfone betydning. Ser man på kronologien, kunne det se ud til, at samme udvikling gælder for *nu*. Ifølge min analyse går *nu* dog direkte fra en referentiel (den tidslige) betydning til den polyfone betydning. Analysen er alligevel i vidt omfang i tråd med Diewalds hypoteser, da grunden til, at de dialogiske partikler må gennemgå det tekst-konnektive stadie, ifølge Diewald er, at de indeksikalsk-grammatiske betydninger dannes på bag-

grund af betydninger med en relationel struktur. Sådan en har *nu* med kontrast-implikaturen allerede som referentielt tidsligt adverbium.

Citerede kilder og tekstsamlinger:

Aladdin = Adam Oehlenschläger *Aladdin, eller den forunderlige lampe* 1805, i *Poetiske skrifter* udgivet af H. Topsøe-Jensen (1926-1930).

ChrBreve = *Kong Christian den fjerdes Egenhændige Breve, C.F. Bricka, J.A. Fridericia, Selskabet f. udg. af kilder t. dansk historie, Kbh., 1970, bind 8, supplement.* i uddrag fra DSST.

DK = *Dorothea Komædie*, i Christiern Hansen, *Tre skolekomædier fra tiden omkring 1530. En diplomatisk udgave af håndskriftet Thott 780 fol.*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2004.

GBbreve = *Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bølle* i Bang, Gustav (udg.) 1898-1899: *Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bølle.* i uddrag: 1560 – 1573.

JM = Leonora Christina Ulfeldt *Jammers Minde.* udg. af Rosenkilde og Bagger, København 1949.

KorpusDK = <https://ordnet.dk/korpusdk/>

LSC = *Ludus de sancto Canuto duce. Et spil om Hellig Hertug Knud Lavard. En diplomatisk udgave af håndskriftet Thott 1409, 4o*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2005, s. 13-107.

Luc = Lærebogen *Lucidarius* i håndskriftet *AM 76, 8o*. Udg. 1993-2008 i Kroon, Sigurd mfl. (udg.) 1993-2008: *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century (Cod. AM 76, 8o). Volume 1. Transcription and Facsimile. Addendum: The Gotfred of Ghemen Print of The Danish Lucidarius (1510). Volume 2. Commentary and Essays.*

Mundo = *Comoedia de mundo et paupere. Et dansk skuespil fra begyndelsen af det 17. aarhundrede.* udg. af S. Birket Smith. Thieles Bogtrykkeri. 1888.

NC = *Nabals Comædia, ca. 1600. Randershåndskriftet. En samling skolekomædier fra ca. 1600. En diplomatisk udgave af GkS 794, 2o*, udg. Leif Stedstrup, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2001. Bd. 1, s. 15-138.

ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog.* ONP.ku.dk.

Om forfatteren

Lennert Westergaard, cand.mag. i lingvistik, ph.d.-studerende i nordiske sprog, Språk- och litteraturcentrum, Lunds Universitet.

Litteratur

- Aijmer, K., (1988): “Now may we have a word on this”: the use of ‘now’ as a discourse particle. I: *Corpus Linguistics, Hard and Soft: Proceedings of the Eighth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora*. M. Kyto, I. Ossi & M. Rissanen, Amsterdam: Rodopi, 15–34.
- Bertin, A. (2001): *Maintenant: un cas de grammaticalisation ?* *Language française* 130, 42-64.
- Blank, A. ([1997] 2012): *Prinzipien des lexikalischen Bedeutungswandels am Beispiel der romanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Boye, K. & P. Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1-44.
- Detges, U. (2007): Altfranzösisch *or* und deutsch *jetzt* in Fragen. I: *Romanische Syntax im Vergleich*. E. Stark, R. Schmidt-Riese & E. Stoll (red.). Tübingen: Narr, 418-436.
- Diewald, G. (1997): *Grammatikalisierung. Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen*. Tübingen: Niemeyer.
- Diewald, G. (2006): Discourse particles and modal particles as grammatical elements. I: *Approaches to Discourse Particles*. K. Fischer (red.). Amsterdam: Brill.
- Fritzner, J. (1886-1896): *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. 1-3. Tilgæet digitalt gennem ONP.ku.dk.
- GDS [Hansen, E. & L. Heltoft] (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, E.S. (2000): *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling. København: Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet.
- Jørgensen, H. (2014): Adverbiernes rækkefølge i henhold til Mikkelsen. I: *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*. O. Tøgeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.). Odense: Universitets-Jubilæets Danske Samfund, 90-115.
- Gonen, E., Zohar L. & N. Amir (2015): *Journal of Pragmatics* 89, 69-84.
- Grice, H.P. (1975): Logic and conversation. I: *Speech Acts*. P. Cole & J.L. Morgan (red). New York: Academy Press, 41-58.
- Hansen, M.-B.M. (2018): The Role of Inferencing in Semantic/Pragmatic

- Cyclicity: the Case of Latin *nunc* and French *or/maintenant*. *Open Linguistics* 4(1), 127–146.
- Harris, A.C., & L. Campbell (1995): *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, B. (2002): On the role of context in grammaticalization. I: *New Reflections on Grammaticalization*. I. Wischer & G. Diewald (red.). Amsterdam: John Benjamins, 83-101.
- Itkonen, E. (2005): *Analogy as Structure and Process: Approaches in Linguistic, Cognitive Psychology, and Philosophy of Science*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kroonen, G. (2013): *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden/Boston: Brill.
- Koch, P. (1999): Frame and contiguity: On the cognitive bases of metonymy and certain types of word formation. I: *Metonymy in language and thought* (Vol. 4). K.U. Panther & G. Radden (red.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 139-167.
- Nølke, H., K. Fløttum & C. Norén (2004): *ScaPoLine. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Kimé.
- Ollier, M.-L. (2000): *Or dans l'énoncé interrogatif. L'information grammaticale* 86, 31-39.
- Traugott, E.C. (1989): On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. *Language* 65, 31-55.
- Traugott, E.C. & R. Dasher (2002): *Regularity in Semantic Change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Waltereit, R. (2007): Evolution diachronique des marqueurs discursifs et des modalisateurs: points en commun et divergences. I: *Actes du XXIV Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes: Aberystwyth 2004*. D. Trotter (red.). Tübingen: Max Niemeyer, 455-464.
- Waltereit, R. & U. Detges (2007): Different functions, different histories. Modal particles and discourse markers from different points of view. *Catalan Journal of Linguistics* 6, 61-80.